

УДК 372.8 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.1(78).2021.227779

**ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ
ЗАСОБАМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА В ЗАКЛАДАХ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
(на прикладі спеціалізованої школи I–III ступенів
з поглибленим вивченням української мови та літератури
№ 273 міста Києва)**

Спеціалізована школа № 273 з початку існування (заснована у рік 1000-ліття першої школи на Русі) працює на основі українознавчих засад. У ній тривалий час вивчалися такі предмети, як народознавство, краєзнавство, українознавство. Українознавчі складові ввійшли у вивчення всіх навчальних дисциплін з першого по одинадцятий клас. У закладі освіти формується не лише суто предметна компетентність, а починаючи з початкових класів, йде формування ключових компетентностей учнів засобами українознавства, метою якого є плекання любові до Батьківщини, національно-патріотичне виховання тощо.

Маючи досвід практичного викладання курсу за вибором «Українознавство», заклад освіти став базовим для Голосіївського району м. Києва, який намагався поширити напрацювання у сфері викладання українознавства на всі заклади освіти Голосіївського району та м. Києва взагалі через проведення щорічних вересневих студій для вчителів українознавства Голосіївського району м. Києва, зустрічей з педагогами та науковцями, в яких традиційно брали участь Ю. Беззуб, С. Бойко, Т. Лавренчук, В. Калита, О. Коваленко, Н. Верцімаха, О. Вороніна та інші.

Творча група вчителів українознавства співпрацює з Науково-дослідним інститутом українознавства, Інститутом

післядипломної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка та іншими інституціями та установами. Вчителі Т. Лавренчук, Т. Лук'янчикова брали участь в обговоренні Програми з українознавства для суботніх і недільних шкіл українського зарубіжжя та навчальної програми «Українознавство» для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України, Т. Лавренчук брала участь у рецензуванні навчальної програми «Українознавство» для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України (автори-укладачі: А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова).

Українознавчий складник загальної середньої освіти України міститься серед навчальних курсів початкової, середньої і старшої школи, які містять окремі інформативні елементи з навчальних предметів (українська мова, історія України, географія України тощо) та певні частини (групи тем, теми, навчальні питання) природничих та суспільних навчальних курсів.

Мета доповіді – розкрити, як проходить формування ключових компетентностей засобами українознавства у спеціалізованій школі № 273 м. Києва під час освітнього процесу.

У зв'язку з тим, що заклад освіти має свої особливості щодо місця розташування (біля затоки Дніпра, заповідної території Жукова острова), багато уваги

приділяється краєзнавчій роботі. Розташування школи спонукало учасників освітнього процесу більше дізнатися про історію місцини, традиції, побачити красу в буденності. Учні беруть участь у проектній роботі: 5 класи – «Поясни топоніміку Корчуватських назв»; 7 класи – «7 чудес Корчуватого»; 8 класи – «Краса рідного краю»; 9 класи – «Люди, які живуть поряд з нами»; 10 класи – «Історія Корчуватого»; 11 клас – «Спілкуйся і розкажи».

У Державному стандарті загальної середньої освіти зазначені ключові компетентції, за допомогою яких ми маємо підготувати здобувачів освіти до сучасного життя, сприяти підвищенню розумової активності учнів, забезпечити самовираження, самореалізацію, розвиток гармонійної особистості з притаманними їй загальнолюдськими цінностями:

- 1) спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) математична компетентність;
- 4) основні компетентності у природничих науках і технологіях;
- 5) інформаційно-цифрова компетентність;
- 6) уміння вчитися впродовж життя;
- 7) ініціативність і підприємливість;
- 8) соціальна та громадянська компетентності;
- 9) обізнаність та самовираження у сфері культури;
- 10) екологічна грамотність і здорове життя.

Українознавство як інтегративний курс дає учням знання про людину та про Україну й українство як цілісність, з одного боку, та органічну спільність із вселюдством – з іншого, сприяє самоусвідомленню, самореалізації кожної

особистості та нації, формуванню громадянської свідомості у підростаючого покоління (Програма курсу за вибором «Українознавство» для учнів 5–11 класів закладів загальної середньої освіти України).

Особливістю курсу є те, що кожен учень/учениця без винятку може знайти для себе щось цікаве, що знадобиться в майбутньому, відкрити для себе зв'язок між минулим та сучасним, що допоможе більше цінувати Україну, українство та особистість у часі та просторі.

Спеціалізована школа № 273 м. Києва поглиблено вивчає українську мову та літературу, тому спілкування державною мовою є однією з пріоритетних компетентцій, які формуються в учнів закладу. Відповідно до законодавства України держава забезпечує національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості й традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

Українська мова – не тільки символ єдності української нації, це історичний код нації, і участь у різних мовознавчих дослідницьких заходах у закладі освіти допомагає розвивати зв'язне мовлення, поповнювати словниковий запас, правильно використовувати мову на практиці, дізнаватись більше про звичаї українського народу, випробовувати власні можливості, досягати успіху (участь у тематичних заходах «День української писемності та мови», «Шевченкіада» тощо; учні є щорічними переможцями районних, міських заходів, зокрема Міжнародного конкурсу з української мови ім. Петра Яцика; учениця 9 класу Анна Косцова посіла I місце у XXVIII Міжнародному конкурсі-фестивалі дитячо-юнацької

журналістики «Прес-весна на Дніпрових схилах» у номінації «Літературний твір» тощо; квестах, виставках, святах, конкурсах (скоромовки, «Знайди інформацію», «Розкажи товаришу», «Хто знає більше?», «Допиши приказку...», «Розшифруй анаграму», «Тематичний сенкан», «Чи знаєш таке слово...?», «Вислови відомих людей», «Впізнай героя по опису» тощо), тематичних та інформаційних лекторіях («А чи знаєте ви, що...»); створення тематичних лепбуків, використання мотиваторів, читання власних віршів та прозових творів, випуск шкільної газети «Жуків острів» тощо).

Вчителі української мови та літератури (В. Горбатюк, І. Паламарчук, Н. Лисенко) приділяють велику увагу українознавчому компоненту, проводять спарені уроки (мистецтва, географії, історії), вивчаючи «Енеїду» І. Котляревського – як енциклопедію українознавства. Вчителі історії (В. Калита, Т. Лавренчук) широко використовують український фольклор на своїх уроках (казки, думи, легенди, частівки, пісні: заробітчанські, стрілецькі, козацькі).

Володіння і спілкування іноземною мовою – це здатність використовувати іноземну мову в повсякденному житті у різних ситуаціях і розв'язувати проблеми в певній діяльності. Доводять необхідність знань мови і культури предметні тижні, використання ІКТ, спілкування з однолітками діаспори на українознавчих сайтах, цікаві завдання («Знайди відповідну казку»). Згідно з новою програмою при вивченні теми «Україна» у різних класах значна увага приділяється національним символам, згадується велика кількість міст та обласних центрів, пам'ятки історії та культури. Крім того,

тексти і вправи звертають особливу увагу на свята, а саме: День святого Миколая, Різдво, Великдень, день народження Тараса Шевченка, День Конституції, День Незалежності; приділяється увага рецептам українських страв, зокрема борщу. Учні 7 класу приносять рецепти улюблених страв англійською мовою.

При вивченні окремих тем у презентаціях використовуються слайди з українознавчими малюнками (одяг, міста, музеї, особистості тощо). У рамках Року англійської мови в Україні до нашого закладу завітали гості з Великобританії. Учні дізналися про традиції Англії, міста, з яких приїхали наші друзі, пограли в ігри та поспілкувалися англійською.

Навчаються в спеціалізованій школі № 273 м. Києва здобувачі освіти різних національностей, тому щорічно проводяться заходи, на яких чути вірші, пісні іноземними мовами, проходять інсценізації творів світових авторів.

2020–2021 навчальний рік оголошено Роком математики в Україні. У Державному стандарті освіти зазначено, що складовими математичної компетенції є знання, уміння використовувати ці знання, адекватне оцінювання необхідності математичних знань для своєї діяльності у майбутньому. До системного та вмотивованого вивчення математики складаються задачі на теми, які цікавлять учнів (краєзнавчі, порівняльні тощо); одним з елементів є пошук висловів про математику, складання алгоритмів шкільного життя, ігор та задач на логіку, увагу тощо.

Вчитель математики Н. Верцімаха на своїх уроках звертає увагу на народне математичне обчислення, математику в народних святах та звичаях. Цікаве поєднання математики та українознавства

у дослідженні МАН «Геометричні фігури в українському орнаменті». Вчитель початкової школи О. Вороніна реалізувала краєзнавчий принцип на уроках математики, склавши збірку задач, які зацікавлюють учнів прикладною інформацією (задача № 1: «Довжина вулиці Столичне Шосе – 21 км, вулиця Пирогівський Шлях має довжину на 15 км коротшу, а вулиця Набережно-Корчуватська – на 15 км довша, ніж Столичне Шосе і Пирогівський Шлях разом. Яка довжина вулиці Набережно-Корчуватська?». Задача № 2: «Площа Жукова острова 123 га. Скільки це квадратних кілометрів?». Задача № 3: «З 1859 до 1962 року з Корчуватських цегельень щороку відвантажувалося 42 860 пудів цегли. Скільки тонн цегли відвантажено за цей час?»).

Наукове розуміння природи і сучасних технологій, а також здатність застосовувати його в практичній діяльності знадобляться практично всім. Мотивація учнів має бути прикладна. Два роки тому тема уроку «Українське житло» переросла у дослідження. Учні цікавили все: з яких матеріалів будувати, скільки їх потрібно, які звичаї були тощо. Це привело до того, що почали порівнювати сучасні матеріали та давні для зведення хати, досліджували методики будівництва (проходили майстер-класи у Національному музеї народної архітектури та побуту України та Музеї народної архітектури і побуту у Львові імені Климента Шептицького). На уроках математики рахували і вартість будівництва, і кількість матеріалів; на уроках української мови та літератури звертали увагу на твори, де є опис української хати; на уроках мистецтва розглядали полотна митців та сучасні споруди. Результатом цього проекту стали презентації, робота

МАН. І досі учні знаходять нові сучасні матеріали, планують у майбутньому збудувати собі екологічно безпечні будинки за новітніми технологіями. Уміння застосовувати науковий метод, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези та цілі, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати результати – це все знадобиться їм у майбутньому.

Вчителька історії та українознавства Т. Лавренчук брала участь у проєкті «Відкритий урок» телеканалу «Київ» і записала для учнів 7 класу відеоуроки «Обереги в житті українців» та «Українське житло: особливості, традиції, звичаї», які є в доступі на YouTube.

На уроках астрономії учні старшої школи вивчали сузір'я (вчитель О. Гриценко), а в позаурочний час знаходили їх на небі, дізнавалися про українські назви та розповідали легенди й перекази, співали українські пісні.

Особливо популярним серед учнів є проєкт «Похвалися Україною». Учні знаходять інформацію про досягнення українських науковців, винаходи українців, цікаві чи гарні місцини; про видатних українців та їхню творчість.

Сучасна людина вже не може існувати без інформаційно-комунікаційних технологій. Учні мають уміти знаходити інформацію, опрацьовувати її, систематизувати, робити висновки, використовувати у власних інтересах. Розвитку цієї компетентності допомагає участь у проєктній діяльності (індивідуальна та колективна), МАН, різних конкурсах.

Цікавий досвід був під час написання учнем 9 класу Арсенієм Халіліним дослідницької роботи «Корчуване (від давнини до сучасності)», у якій вивчалася назва місцевості, де знаходиться школа. Результатом стали знайдені помилки та

історична невідповідність у довідниках Києва, Вікіпедії. Сама ж інформація про Корчувате є однією з найбільш популярних у шкільному методичному кабінеті та бібліотеці № 15 для дітей ЦБС Голосіївського району м. Києва, яка є активним партнером нашого закладу. Зокрема, у бібліотеці проходять українознавчі виставки витинанок, писанкарства, виробів з солоного тіста, ляльок в українських костюмах різних регіонів України, трипільської культури тощо; у Грінівській вітальні бібліотеки відбуваються зустрічі з відомими поетами, письменниками, науковцями, проходять спільні уроки та заходи (народні свята).

Учні старшої школи постійно оновлюють інформацію на стенді «Цей день в історії світу та України», що допомагає не тільки поглибити свої знання, а й набути навичок пошукової роботи.

Сьогодні в системі шкільної освіти значне місце відводиться краєзнавству. Місцевий матеріал відіграє важливу роль, оскільки пов'язує дослідження життя, побуту окремого населеного пункту та особи з історією країни. Краєзнавчий компонент на уроках допомагає усвідомленому засвоєнню учнями найскладніших питань соціально-політичного, економічного та культурного розвитку регіону та країни загалом.

Використання краєзнавчого матеріалу активізує розумову, дослідницьку діяльність учнів, дозволяє урізноманітнити проведення уроків, є джерелом здобуття нових знань, розкриває специфічні особливості розвитку краю, допомагає навчитися нового (зустрічі з народними майстрами, письменниками, композиторами, людьми різних професій).

Здатність розуміти і співвідносити власні економічні інтереси та

можливості, знайти себе на ринку праці і змінюватися при потребі, оцінювати себе та вдосконалювати свої знання та вміння допоможуть учням участь у наукових конференціях, конкурсах (міжнародних, всеукраїнських: «Соняшник», «Патріот», міських та районних), круглих столах, дослідницькі роботи у МАН, спроби своїх сил у літніх таборах (вихователем або керівником гуртка) чи при проведенні майстер-класів з писанкарства, творення ляльок-мотанок.

Упродовж кількох років учасники освітнього процесу накопичували матеріали для створення кабінету українознавства. На сьогодні на базі кабінету розробляються тематичні екскурсії для учнів школи («Українська сорочка/ткацтво: можливості давні та сучасні», «Чоловіча робота: вміння та майстерність» та інші), які показують необхідність цінувати працю та докладати зусилля для досягнення своєї мети. Майстер-клас та виставка ляльок-мотанок започаткували проект «Особистість», що вказує на непорушний зв'язок поколінь, підтверджує, що сім'я – особлива цінність для кожної людини.

Без співробітництва у групі та команді, мобільності, вміння адаптуватись, планувати, організовувати свою працю неможливо сформувати соціальну компетентність. Вихованість, толерантність, комунікація, вміння здобувати знання та їх використовувати, розуміння та етичне застосування прав і свобод людини і громадянина, знання законів України та свідоме їх виконання допомагають розвиватися навичкам громадянської компетентності.

У закладі освіти діти отримують навички демократії та самоврядування (шкільне самоврядування, шкільні

вибори), самостійно виробляють правила спілкування (з 5 класу), пропонують та беруть участь у різних акціях (волонтерство, збір макулатури, «Грашка своїми руками») тощо. Підкреслюються традиції українського народу щодо співпраці у колективах, вирішення мирним шляхом спірних питань, суперечок, знаходження компромісів.

Особливе місце займає загальношкільне відзначення державних, національних, народних, місцевих свят. Традицією стали відзначення свят Покрови, Різдва, Андрія, Івана Купала тощо. Звертається увага на збереження календарно-обрядового циклу українських пісень.

Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою учнівської творчості передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших. Виставки робіт учнів, творчі вечори, концерти, конкурси на краще читання творів (власних та хрестоматійних), творчі інсценізації, виготовлення власними руками мистецьких виробів допоможуть навчитися цінувати найважливіші досягнення національної, європейської та світової культури. Неодноразово роботи гуртка «Диво-писанка» (керівник Т. Лавренчук) брали участь у районних, міських виставках. Учасники гуртка проводили майстер-класи (учениці 9 класу Вікторія Каба та Вікторія Годун) на Корчуватому, під час Родинного свята на Хрещатику «Дай руку, першокласнику!», на базі Київського університету імені Бориса Грінченка. Учні дізнаються про традиції писанкарства, особливості

писанок різних регіонів України, відвідують музеї та виставки. Гурток виробів із солоного тіста (керівник Л. Кондратюк) дає можливість проявити творчу уяву учням молодшої школи. Учні поринають у світ української казки, створюючи чудові роботи та вивчаючи український фольклор.

Випускниці вокально-етнографічного ансамблю «Медуниці» під керівництвом лауреата премії Павла Чубинського Ніни Левицької є учасниками Національного заслуженого академічного українського народного хору імені Г. Верьовки.

Зберігати фізичне, соціальне, психічне та духовне здоров'я, берегти природу та довколишнє середовище, вміти використовувати природні ресурси допомагають ігри (козацькі – задля гарту найрізноманітніших якостей козака: фізична сила, швидкість реакції, нестандартне мислення, загальношкільна військово-спортивна гра «Козацькому роду нема переводу» – це не тільки фізичні, але й інтелектуальні та прикладні змагання на певні вміння та знання довколишнього середовища), водні та сухопутні мандрі (туристичний гурток); участь у міських та місцевих толоках щодо очищення природного середовища (озеро Миколайчик на Корчуватому, затока Десенка).

Виростити свідомого громадянина України, який буде володіти всіма компетенціями (ключовими, наскрізними, предметними), непросто. Потрібно розумно використовувати можливості учнів, зацікавити їх роботою, щоб мета, яку ставить вчитель перед класом, була мотивом їхньої пізнавальної діяльності, потребою. Самостійність, як і самоствердження та самовиявлення учня,

його волю, бажання, мотивацію, розвиток творчих здібностей, пізнавальних потреб можливо й потрібно розвивати за допомогою українознавчих засобів. Культура українського народу, традиції, звичаї, досягнення, здобутки – все це є підґрунтям для патріотичного виховання, гордості, самоповаги, саморозвитку сучасної людини.

Знанняве, прикладне, виховне призначення українознавства, його використання як галузі гуманітарних знань, орієнтованої на вивчення економічної, політичної, соціальної, культурної, історичної проблематики України, а також

життя української діаспори за кордоном, дають можливість для всебічного розвитку громадянина та забезпечення його потреб у реалізації всіх компетентностей.

Отже, вивчення українознавства має стати обов'язковою складовою загальної середньої освіти і не залежати від спеціалізації школи.

Тетяна ЛАВРЕНЧУК

вчителька історії та українознавства спеціалізованої школи I–III ступенів з поглибленим вивченням української мови та літератури № 273 міста Києва

Без співробітництва у групі та команді, мобільності, вміння адаптуватись, планувати, організувати свою працю неможливо сформувати соціальну компетентність. Вихованість, толерантність, комунікація, вміння здобувати знання та їх використовувати, розуміння та етичне застосування прав і свобод людини і громадянина, знання законів України та свідоме їх виконання допомагають розвиватися навичкам громадянської компетентності.